

SZOKRATÉSZ ÉS A MACSKA

„... Igen... csak nem eredeti” — ez a mondattöredék ütötte meg a fülem, amikor *Eörsi István Sír-kő és kakaó* című komédiájának előadása befejeződött a Thália Színház stúdiójában, s csigalassúsággal ereszkedtünk alá a szűk lépcsőn a ruhatár felé. Hátra sem kellett fordulnom, a megjegyzés annyira nem volt eredeti. Nagy múltú, klaszikus megjegyzés, egyidős magával a vígjáték-irodalommal. „... Igen... csak nem eredeti” mondta egykor valaki valakinek a háta mögött Ionesco, Dürrenmatt, Shaw, Molière, Plutus, Aristophanes komédiájának előadása után, és sajátos módon e megállapításnak minden esetben igaza volt. Talán a drámatörténet tudósainak nem is lenne nehéz feladat legombolyítani a komédia eredetiségének fonalát vígjátéktól vígjátékig, egészen irodalmi ismereteink kezdetéig, amikor is a gombolyag elgurul az idő titokzatos homályába.

A komédiaszerzők a görögöktől napjainkig testvéri közösségben élnek, a szellemi kommunizmus gyermeki tisztaságú, vagy ha úgy tetszik, züllött erkölcsű közegében, ahol magasra értékelik a tehetség, az egyéniség, a marandóság fogalmát, de nem ismerik a tolvaj és meglopott elitélő megkülönböztetését. A nevetés évszázadok során felhalmozott aranytartáléka közkinccs, nem kell félelmetes betonerdőténybe őrizni, mint a dollár aranyalapiát. És itt nem csupán a hagyományok természetes továbbéléséről van szó, hanem a kényszerű felismerésről, hogy a komikus alaphelyzetek száma véges, a nevetés közmegegyezéssel reagáló alapul, mely hálásabban fogadja a jóismeretet az ismeretlennél. Aki az eredetiséget, szigorú morális szempontokból vezettetve, a művészi érték kizárólagos feltételként kérné számon, az a komédia egyetemes történetét könnyen összetéveszthetné holmi bűnügyi krónikával.

A *Sír-kő és kakaó* sem eredeti a szó büntetőjogi értelmében. Szemléletében világosan felismerhető a modern abszurd színház közvetlen hatása, drámai szerkezetében a Molière-i vígjáték célratörő zárttsága, kamaszos féktelenségében az iskolai színhátékok és közjátékok szabadossága, dalbetéteiben a brechti songok ihletése. Eörsi az abszurdoktól a régiéig minden komédia-fogást ismer, rendkívüli stílusérzékkel játszat az anyaggal, mindent kigúnyol, mindent befogad és mindent eldob. Nem lehet tudni pontosan, hol veszi komolyan a maga választotta groteszk műfajt és hol parodizálja. Szereplői — miként Molnár Előjáték a Lear király című előfelvonásosának tizöltója — időnként ötödfeles Shakespeare-i jambusokban szólalnak meg, mulatságos ellentétet teremtve a nyárspolgáriság földhözragadtsága és a kifejezés emelkedettsége között. Kajánul felvonultatja az abszurd színház egész fegyvertárát, a komikus erejűvé növekedő baliós jelképet, a képtelenségek ferde humorát, a paradoxonokat, a kispolgári frázisszaikózást, a beszéd értelmetlenségének tételét, sőt még a híres Ionesco-i csúfondáros szillogizmust („Minden macska halandó. Szokratész halandó, tehát Szokratész macska.”) is megéli megfelelőiét: „Aki keres, az talál. Vak tyúk is talál szemet. Aki keres az vak tyúk.”

Eredeti-e egy komédiaíró, nem a külsőségeket, hanem egyéniségének mélyebb tartalmát tekintve, ezt első bemutatott darabja után nehéz lenne megítélni. De azt hisszük, nem is fontos. A tehetség biztonsága, amellyel Eörsi a különböző forma, eszköz és jelentésvilágot megragadta és átformálta saját alkatához és mondanivalójához illően, a kompozíciós fegyvellemmel párosuló diákos felszabadultság, a fürge és tiszteletlen szellem, az írói igényesség, mellyel a komikus hatásokat alárendeli a lélektani megalapozottnak — született drámaíróról vallanak. Erről tanúskodik ritka

képessége is; ugyanazt a témát kettős hangszerelésben tudja megszólaltatni. Az érzékszervek által követlenül felfogható, tenyeres-talpas vígjátéki valóságában és egy komolyabb, áttételesebb, filozófikusabb régióban.

Az eltartási szerződésekről szóló újságr riportok, rendszerint szerencsétlen öregről tudósítanak, akivel eltartói rosszul bánnak. Eörsi megfordítja a tragikus alaphelyzetet, s egy öregasszonyról ír, aki eltartóival bánik rosszul. Maga a konkrét történet is rendkívül bizarr és mulatságos, de méginkább azzá teszi a groteszk túlfokozottság, mely a gyilkosságra készülő Piti-házaspárt és a mindenkit túlélő mesebeli öregasszonyt jelképes erejűvé növeszti. Ez a kilencvenkilenc éves modern boszorka, ez a toloszékében gubbasztó fenyegető és irtózatos Ubu mama, lebírhatalan élet-erejével és önzésével, olyan mint a hétfejű sárkány, egyik fejét levágják, de nő helyébe másik. A terror, a gátlástalan hatalom, a korrupció megtestesítője. Megszámíthatatlan gyermekei elárasztották a világot. Az egyik hidrogénbomba-gyáros, a másik nukleáris kuplerája van Japánban, a harmadik misszionárius, a többiek ott vannak a Házmaster Világszövetségben, a Forradalmak Összehangoló Világközpontnál, a Szocialista Atomtudósok Kísérleti Telepén, a Nyomozók Nemzetközi Tapasztalatcsere Tanácsában, a démoni anyuka keze mindenhova elér. A vénasszony alakjában van valami rémisztő fenség, a házaspár gyáva és alattomos lázadása maga a törpeség. A nyárspolgári piti és bővli-lét számalomra méltó és visszataszító természetrajza bontakozik ki előttünk, a mealkuvás és szolgálkéség tragédiája, mely nem tud mit kezdeni elnyert szabadságával.

Eörsi komédiája nem a képtelenségre, hanem a túlzásra, nem a logika és az értékek csödjére, hanem a logikai érvényességre és az értékek áttelkinthetőségére épül. Itt válik el útja a felbomlás és mindent átjáró abszurd színházától. A darab végkicsengése így sem felemelő, de hát a groteszk eredendően keserű műfaj, ritkán torkollik a tejvás és a reggeli torna egészségességét hirdető happy-endbe.

Léner Péter rendezése okosan és mértéktartóan játszotta a figurák konkrétságának és jelképeségének bonyolult kettőségével, mind végig sikerült elkerülnie, hogy az előadás visszacsúszson a naturalista ábrázolásmódba. A színészek átérték szerepüket, lélektani pályájuk sínén maradtak, s ugyanakkor hordozták magatartásuk emelt jelentését is. Különösen a Piti házaspárt alakító színészeket, *Hacser Józsa* és *Harsányi Gábor* talált rá a stilizált hangvételre. Harsányi Gábor még csak főiskolai hallgató, de már meglepően érett tehetségről tett tanúbizonyságot. De jól oldotta meg feladatát *Kozák András* is kettős szerepében és a kedves játékos *Horváth Teri* a harcias rendőrnő cseppet sem kedves figurájának életrekeltésében. *Komlós Juci* aranyos, bolondos öreg hölgyet formált meg. Bodorított fürtöcskéi vidáman repdesnek arca körül, akár udvarlós is fogadhatna, igazi kakaónénike (tejszínhabbal), akit ifjonti tüzeségében a sírkő rémlátomása nem igen zavarhat. Csiky Gergely Nagymamájaként szívünkbe lonta volna magát, de ebben a vidámságban is ijesztő, bohóckodásában is szörnyű komédiában adósunk marad. Semmit sem sejtetett meg a robusztus, agyonütöhető öregasszony démoni erejéből, jelképes bálvány mivoltából. *Lendvai Kamilló* dallamai a harmonika vásári kíséretével a hajdani népi komédiák hangulatát idézték, s remekül hangsúlyozták a komédia fintorait.

Ki honnan meríti ihletét — mellékes. Az eredmény a fontos. De annak az eredménynek előbb-utóbb magának is forrássá kell változnia, hogy a következőknek is legyen miből meríteni.